

İki “İtiraf” Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau’nun İtirafı

Traces of Individuality in Ego-Documents in Two Instances of “Confessions”: Confessions of St. Augustine and Rousseau

Araştırma Makalesi – Research Article

Tuğba İSMAİLOĞLU KACIR

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Tarih Bölümü, tugbakacir@yahoo.com

ORCID Numarası | ORCID Numbers: 0000-0002-9418-3375

Öz

20. yüzyılın ikinci yarısında tarih yazıcılığında sosyal, entelektüel, tecrübi, mikro tarih gibi yeni alanlara ilginin artmasıyla beraber kaynak türlerinde de bir açılım yaşanması kaçınılmaz oldu. Daha çok resmi-idari kayıtları ciddiye alma eğiliminde olan tarihçiler tarafından o zamana değin bir edebi malzeme olarak değerlendirilen günlük, hatırat, otobiyografi, mektup, seyahatname gibi türler tarihe kaynaklık etme potansiyelleri açısından değerlendirmeye alındılar. Böylelikle tarih yazıcılığı şimdide değin irdelenmemiş oldukça geniş bir kaynak yekununa erişmiş oldu. Bundan sonraki süreçte Avrupa’daki tartışmalar bu malzemenin tarihçiye nasıl kaynaklık edebileceği, malzemenin tasnif ve tahlil edilmesi, türlerin sınıflandırılması etrafında dönmeye devam etti. Kişinin şahsi dünyasına erişim sağlayan bu türden metinlerin sayısında bilhassa 18. yüzyıl ile büyük bir artışın yaşanması, bu türlerin modern birey ve onun bireyselliği ile ilişkili olduğu yönünde ilerlemeci bir yaklaşımın yerleşmesine neden oldu. Bu da önceki anlatılardaki bireyin kendisini ancak toplumsal ilişkiler bütünü içinde var ettiği varsayımını güçlendirdi. Bu çalışma, son zamanlarda güç kaybeden bu yaklaşımın teleolojik ve moderniteyi merkeze alan bakışını kabul etmemekte ve her dönem insanının kendi kutsalları ve değerleriyle bir bireysellik ürettiğini düşünmektedir. Hümanizm, Aydınlanma ve sanayileşme gibi süreçleri kırılma noktaları olarak benimseyip modern insanın ben merkezli bireyselliğini biricik otorite gibi önceki metinlere dayatmanın tarihçiyi yanıltacağı muhakkaktır. Bu sebepten bu metin otobiyografi formunun aralarında bin yıldan fazla bir zaman aralığı bulunsa da paralellikler gösteren iki önemli eserini, Aziz Augustinus ve Rousseau’nun *İtirafı*’nı, bireysellikleri açısından inceleyerek ne türden benzerlikler ve farklılıklar ortaya koyduklarını, kişilerin kendilerine ve içinde buldukları dünyaya karşı nasıl bir tasavvura sahip olduklarını anlamaya çalışarak ben-anlatıları kaynaklarının her dönemin kendi bireyselliğinde tarihçiye söyleyeceği bir şey olduğunu göstermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ben-Anlatıları, Tarih Yazıcılığı, Jean-Jacques Rousseau, Aziz Augustinus,

İtirafı

Abstract

In the second half of the 20th century, due to the growing interest in new fields of historiography such as social, intellectual, experiential history and microhistory, the expansion in types of sources was inevitable. Genres such as diaries, memoirs, autobiographies, letters and travelogues which until then had been considered literary material by historians who tended to take more official-administrative records seriously, were evaluated for their potential as historical sources. In this way, historiography gained access to an enormous source that had not been examined until now. In the following period, the discussions in Europe centered on how this material could be used as a source by the historian, the classification and analysis of the material, and the classification of genres. Especially in the 18th century, with the increasing number of such texts that provided access to the personal world of the individual, a progressive approach was established that these genres were related to the modern individual and

İki “İtiraf” Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau’nun İtirafı

their individuality. This strengthened the assumption that the individual in previous narratives only exists within social relations. This study does not accept the teleological and modernity-centered view of this approach, which has lost power in recent times, and considers that the people of each period create an individuality with their own values. This strengthened the assumption that the individual in previous narratives only exists within social relations. This study does not accept the teleological and modernity-centered view of this approach, which has lost power in recent times, and considers that the people of each period create an individuality with their own values. It is certain that adopting processes such as humanism, Enlightenment and industrialization as turning points and imposing modern self-centered individuality of human on previous texts as the sole authority will certainly mislead the historian. For this reason, the study is analyzing two important works of the autobiographical form, Confessions of Saint Augustine and Rousseau which show parallelism with each other even though there is a time gap of more than a thousand years between them. The aim is showing that the sources of self-narratives have something to say to the historian in the individuality of each period by trying to understand what kind of similarities and differences they reveal in terms of their individuality, and what kind of conception they have towards themselves and the world they live in.

Keywords: Ego-Documents, Historiography, Jean-Jacques Rousseau, St. Augustine, Confessions

Giriş

Aziz Augustinus’un *İtirafı*’ı türün ilk örneklerinden biri olmanın yanı sıra Rousseau’nun modern hatıratının isim babalığını da yapmaktadır. Rousseau *İtirafı*’nın sadece adını ödünç almakla kalmamış aynı zamanda kendi metninin iskeletinde de Augustinus’u takip etmiş gibidir. Kilise tarihinin önemli kurucu isimlerinden birisi olan Aziz Augustinus’un *İtirafı*’ı, kendini tanıma, tanımlama, kişisel deneyimlerini onu o yapan süreçler olarak algılama açısından özel bir yerde durmaktadır. Her ne kadar dini açıdan bir örneklik teşkil etme motivasyonu¹ metni bir hayli perdelemiş olsa da bu metin bir 4. yüzyıl “otobiyografisi” olarak² “benlik” ve “bireysellik” üzerine düşüncelerini dönemine göre bir hayli sıra dışı bir yerden sunmaktadır. Rousseau’nun *İtirafı*’ı ise türünün kurucu metni olarak kabul edildiğinden diskur yönlendiren bir eserdir. 18. yüzyılın sonunda Avrupa toplumunda yaşanan ideolojik, sosyal ve kültürel dönüşümle beraber bireyin kendi hikayesini anlattığı metinler okur kitlesi tarafından büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve bu durum insanın içsel yolculuğunun anlatıldığı otobiyografi, hatırat, günlük gibi türlerin artan oranda yaygınlaşmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu çalışma otobiyografinin ilk önemli örneği olarak kabul edilen Aziz Augustinus’un *İtirafı*’ı ile türün ilk modern örneği olarak kabul edilen Rousseau’nun *İtirafı*’ını, bir arada düşünerek, yazarların kendilik bilincini, ben algısını, içinde bulunduğu toplumda kendini konumlandırışını inceleyerek Augustinus’un “ben”i ile Rousseau’nun “ben”ini görmeye çalışmak ve bir tarih kaynağı olarak ben-anlatılarının bir türü olan “otobiyografi” formunun farklı yüzyıllardan tarihe neler söyleyebileceğini yorumlamak istemektedir. Bu metin, birisi Kilise tarihinin, diğeri Aydınlanma tarihinin iki önemli ismi olan bu “büyük adamlar”ın peşinde değildir, bu adamların elinden çıkmış iki ben-anlatısının nasıl bir dünya kurguladıklarıyla ilgilenmektedir. Yani aralarında yüzyıllar olan iki “itiraf”ı bir türün iki örneği olarak değerlendirmeye alırken bu metinlerdeki “ben”in peşindeyiz. Alanlarında kurucu olan bu iki isim

¹ “Ruhum senin inancınla ve senin sırrınla başkalaşırken, sende kutsanmanın tadına varsın diye bağışladığın ve üstüne perde çektiğin geçmişteki kusurlarımı itiraf ederken yazdıklarımı okuyan ve beni işiten insanların yüreğini coştur, coştur ki umutsuzluk uykusuna yatmasın ve ‘ben itiraf edemem’ demesin. İyi insanlar başkalarının geçmişte işlediği ve artık bağışlanmış olan günahlarını iştikten hoşlanırlar; tabii ki hoşlarına giden günahların kendisi değil, bunların bir zamanlar günah olup artık olmadığını bilmeleri. Vicdanının kendi masumiyetinden çok senin bağışlayacağın merhamete güvenerek sana her gün itirafta bulunması ya Rab, bana ne yarar sağlayacak, n’olur anlamamı sağla, hatta bu kitabı okuyan insanlara şimdi kim olduğumu, evvelce kim olduğumu senin huzurunda itiraf etmem bana ne yarar sağlayacak?” Augustinus 2010, 294.

² Foucault, Augustinus döneminin “benlik” tanımına dair şunları söylemektedir: “‘Ben’, hakkında yazılması gereken bir şey, yazma etkinliğinin bir teması ya da konusudur. Bu Reformasyon ya da romantizmden doğan çağdaş bir özellik değil, en kadim Batı geleneklerinden biridir. Augustinus İtirafı’na başladığında, bu özellik iyiden iyiye yerleşmiş ve kök salmış durumdaydı. Benliğe yönelik bu yeni ilgi, benliğin yeni bir deneyimini getirdi. Benlik deneyiminin yeni biçimi, içe bakışın gittikçe daha ayrıntılı hale geldiği M.S. 1. ve 2. yüzyılda görülebilir. Yazma ve zihin açıklığı arasında bir ilişki gelişti. Yaşamın nüanslarına, ruh haline ve okumaya daha çok özen gösterildi; yazma eylemi sayesinde, kişinin kendisiyle deneyimi yoğunlaştı ve genişledi. Eskiden bulunmayan bir deneyim alanı açıldı.” Foucault 2001, 42-3.

üzerine farklı yaklaşımlarla sayısız çalışma yapılmıştır, ancak bu çalışma Aydınlanmanın en önemli eserlerinden olarak kabul edilen, bireyin farkındalığının üst timsali olarak sunulan Rousseau'nun itirafı ile 4. yüzyıldan bir kilise babasının daha çok yol gösterici bir dini metni olarak görülen Aziz Augustinus'un itirafındaki "benlik"leri ve bunların sunumunu incelemek istemektedir. Burada ne Augustinus'un ne de Rousseau'nun itiraflarının felsefi ya da teolojik açıdan bir değerlendirmesini yapmak, ne de metinlerin psikolojik çözümlemesine odaklanmak hedeflenmiştir, zira bizi ilgilendiren tarih yazarı için artık tartışmasız bir kaynak olan ben-anlatılarında kendisini bir "ego" olarak algılayan modern insan ve kendisini üyesi olduğu toplumun bir uzvu olarak algılayan modern öncesi kolektif insan ayrımının varsayıldığı kadar net olup olmadığını tartışmaktadır. Bu metin yazarların kendilerini nasıl algıladıklarıyla, içinde buldukları sosyal çevre ile nasıl bir ilişki kurduklarıyla ve kendilerini nasıl konumlandıklarıyla ilgilenirken temelde her çağın kendine has bireysellik algısının olduğunu, Aydınlanma sonrasına atfedilen ben algısının gelişiminin kendi dinamiklerinde her çağda var olduğunu ve bu durumun iki farklı dönem metnine nasıl yansındığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Ben-Anlatıları Kaynaklarının Tür ve Dönem Açısından Değerlendirilmesi

Jacques Presser'in 1958'de günlük, hatırat gibi, araştırmacının, metinde sürekli mevcut olan, yazan ve betimleyen bir "ben" ya da bazen bir "o" (Sezar ve Henry Adams) ile karşılaştığı kaynakları ben-anlatıları (egodocuments) olarak tanımlamasıyla³ Avrupa'da uzun bir geçmişi olan bu türlerin, tarih malzemesi olarak kullanılmasında yeni bir tartışma alanı açılmış oldu. İlkçağlardan itibaren çeşitli örnekleri mevcut olan, bugün anı, hatırat, günlük, otobiyografi olarak adlandırdığımız, kişinin kendisine dair yazdığı metinler, 19. ve 20. yüzyıllarda tarihi bir kaynak olarak görülmekten ziyade daha çok edebi metinler olarak değerlendirildiler. Presser'in bu tanımından sonra sahada hemen bir yankı oluştuğunu söylemek zor olsa da gerek aşağıdan yukarıya tarih yazımına olan ilginin artması, gerek mikrotarih, entelektüel tarih, zihniyet tarihi gibi alanların gelişmesiyle tarihçilerin ben-anlatılarına olan ilgisinde de bir artış gözlemlendi. Bu bağlamda 20. yüzyılın ortasından itibaren çeşitli Avrupa ülkelerindeki otobiyografik metinlerin derlemesini yapan monografiler yayınlanırken⁴, yüzyılın sonuna doğru da pek çoğu proje olmak üzere Avrupa ülkelerindeki ben-anlatısı kaynaklarının envanter ve içerikleri üzerine yapılan çalışmalar ivme kazandı.⁵

Tarihçilerin "büyük adamların" tarihiyle ilgilendikleri uzun zaman zarfında bu alanın çok çeşitli kaynakları mevcut olduğu için ben-anlatılarına ihtiyaç duyulmamıştı, zaten diğer yandan bu metinlerin tarihe kaynaklık edebilme potansiyelleri de tartışmalı idi.⁶ 1990'larda Almanya'da Wilhelm Dilthey ve

³ Presser 1969, 277. (İsmail Hakkı Kadı bu makaleyi Türkçeye çevirmiştir, metin Selim Karahasanoğlu editörlüğünde yayınlanacak edisyonda basılacaktır.)

⁴ Büyük Britanya: Matthews, W. (Ed.). *British Autobiographies. An annotated Bibliography of British Autobiographies published or written before 1951*, Matthews, W. (1984). *British Diaries. An Annotated Bibliography of British Diaries written between 1442 and 1942*, Berkeley. İtalya: Guglielminetti, M. (1977). *Memoria e scrittura: l'autobiografia da Dante a Cellini*. Turin. İspanya: Pailler, C. (1979). *L'autobiographie dans le Monde Hispanique, Actes du colloque international de La Baume-lès-Aix, 11-13 Mayıs 1979*. Almanya: Jessen, J. (Ed.) (1983-1989). *Bibliographie der Autobiographien*, 6 cilt, Münih.

⁵ Tüm kamu arşivlerini, kütüphaneleri ve müzeleri tarayarak yaklaşık 1500'den 1814'e kadar olan dönemde Hollanda'daki otobiyografilerin, anıların, günlüklerin ve seyahat notlarının bir araya toplanmasını sağlayan proje: Dekker, R. M. (1988). *Egodocumenten: Een literatuuroverzicht. Tijdschrift voor Geschiedenis* 101. (161-189). Sadece Kuzey Hollanda kaynaklarını derleyen, yaklaşık olarak 630 ben-anlatısı metnini listeleyen yayın: Lindeman, R., Scherf, Y., Dekker, R. M. (1993). *Egodocumenten van Noord-Nederlanders uit de zestiende tot begin negentiende eeuw. Een chronologische lijst* Rotterdam. Projenin web sitesi:

<http://www.egodocument.net/egodocument/egodocuments-1814.html> Avusturya'da 1998'de tamamlanan proje: Tersch, H. (1998). *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400-1650): Eine Darstellung in Einzelbeiträgen*, Köln: Böhlau. Bugün Hollanda, İngiltere, Almanya, Avusturya, İsviçre, Fransa'da ben-anlatıları kaynaklarının envanter dökümünü yapan pek çok proje devam etmektedir. Türkiye'de ise Selim Karahasanoğlu "Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları: Envanter, Analiz (1500-1800)" adlı projesiyle hali hazırda Osmanlı kaynaklarındaki duruma eğilmektedir. Karahasanoğlu'nun dünyada ve Türkiye'deki ben-anlatıları araştırmalarının mevcut durumuna eğildiği çalışma için bkz. Karahasanoğlu, S. (2019). Ben-Anlatıları: Tarihsel Kaynak Olarak İmkânları, Sınırları. *Turkish History Education Journal (TUHED)*, 8 (1). 211-230.

⁶ Ben-anlatılarını kaynak olarak kullanan öncü bir çalışma olarak İngiliz tarihçi Alan Mcfarlane'ın, İngiliz papaz Ralph Josselin'in (1616-1683) günlüğüne dayanarak 1960'larda hazırladığı, siyasi, dini, ekonomik ve entelektüel olarak Josselin'i yeniden inşa ettiği doktorası anılmalıdır: Macfarlane, A. (1970). *The Family Life of Ralph Josselin. A Seventeenth-Century Clergyman. An Essay in Historical Anthropology*, Cambridge: Cambridge University Press. Macfarlane çalışmasında "günümüzde çoğu sosyal tarihin dayandığı cemaat kayıtları veya vasiyetnameler yerine birincil kaynak olarak bir günlüğün

İki “İtiraf” Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau’nun İtirafı

Georg Misch⁷ otobiyografik malzemenin kullanılmasının öncülüğünü yaptılar. Aşağıdan yukarıya tarihe olan ilgi arttıkça bu metinler aşağıdaki o “küçük insanları” görebilmenin en heyecan verici kaynağına dönüştüler. Toplumun farklı kesimlerinin yaşamlarına, sistem içinde konumlanışlarına, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin bu alt sınıflarda nasıl bir doğasının olduğuna, sıradan insanların sevgi, endişe, korku, mutluluk ve düşüncelerine gitme ihtimali olan yol ben-anlatılarından geçebilirdi. Dolayısıyla entelektüel ve tecrübi tarihe giden yol da buradan açılmış oldu. Ancak bu noktada yeni bir başa dönüş gerçekleşiyordu. Çünkü “büyük adamların” tarihine de şimdiye değin buradan bakılmamıştı. Tarihin insanların bireysel dünyalarına girme girişimleri arttıkça ben-anlatılarının kaynaklık değeri de arttı ve bu metinlerin türü ve doğası ve tarihe nasıl kaynaklık edebilecekleri soruları üzerine daha çok düşünölmeye başlandı.

Bugün gelinen noktada ben-anlatıları olarak adlandırılacak kaynaklara hangi türlerin dahil edileceği tartışmaları Winfred Schulze’nin 1992’de öne sürdüğü tezler⁸ üzerinden devam etmektedir. Schulze, Erken Modern dönemde “normal” insanı görmemizi sağlayan Ortaçağ bütçe ve ticaret defterleri gibi öncü metinlerden başlanarak vergi tahsilatı, teftiş, teba sorgulamaları, tanık ifadeleri/sorgulamaları, kişiye ait adli beyanlar, mahkeme sorgulamaları, işe alım mülakatları, af talepleri, (işkence altında alınmış) itiraflar, ticaret, muhasebe ve yazışma defterleri ve vasiyetnameler⁹ gibi kişinin kendi elinden çıkmış olmasına ya da beyanı gönüllü olarak yapıp yapmamasına bakılmaksızın, kişi ile ilgili bilgi veren tüm metinleri bu kategoride değerlendirmek gerektiğini öne sürer ve şöyle bir tanım yapar:

“Ben-anlatısı olarak adlandırılabilir tüm metinlerin ortak kriteri, -belli belirsiz ve örtük bir şekilde bile olsa- bir kişinin ailesinde, toplumunda, ülkesinde veya sosyal sınıfındaki gönüllü ya da zorunlu benlik algısı ile ilgili bilgi veren veya onun bu sistemler ve onların dönüşümlerine ilişkin duruşunu yansıtan ifadelerin ya da ifade parçacıklarının bulunması olmalıdır. Bireysel insan davranışlarını gerçekleştirmeli, korkuları açık etmeli, bilgi birikimini ortaya koymalı, değer yargılarını göstermeli, hayat tecrübelerini ve beklentilerini yansıtmalıdır.”¹⁰

Schulze bu kaynak türlerindeki çeşitlenmenin, modern öznellik ve bireyselliğin ortaya çıkışı ile yakın bir ilişkisi olduğunu düşünmektedir. O halde tarihçinin modern tür ve içerikleri modernite öncesi metinlere dayatması, bu formları bir önkoşul olarak görmesi ne kadar uygun olur? Örneğin 1380’de tutulmaya başlanan bir Toskana Aile Defterine¹¹ ailenin beşinci neslinden üyesi olan Filippo kendi hatıratvari eklemelerini yapmaya şu cümlelerle başlar: “Ve bu kitapta (...) her şey olmasa da önemli şeylerin ve özellikle kendimle ilgili bir çift notun olmasını istedim. Ayrıca başkalarıyla yaptığım her şeyi ve gerekli olduğunu düşündüğüm diğer tüm anıları yazacağım.”¹² Görüldüğü üzere Schulze’nin yer yer eleştirilen tezini onaylarcasına, klasik olarak ben-anlatıları arasında zikredilmeyen bir aile defterinin sayfalarında karşımıza birden bir hatırat çıkabiliyor. Dolayısıyla türlerin ne olduğu ya da zaman içerisinde geçirdikleri biçimsel ve içeriksel değişim bugün tarihçinin hesaba katması gereken önemli bir meseleye dönüşüyor. Diğer yandan bir tür sınıflandırmasının ya da sınırlamasının temelinde tarihteki bireyi görme çabası olduğu düşünülürse Schulze’nin modern öznellik ve bireysellik vurgusu daha da anlam kazanıyor. Tıpkı Filippo’nun 1529’da bir aile defterinden seslenerek “kendisiyle ilgili bir çift notu” ve “gerekli olduğunu düşündüğü tüm anılarını” bizimle paylaşmak istemesi gibi.

Bugün ise otobiyografi türünün kurucusu olarak kabul edilen Rousseau’nun 1782’de yayınlanan *İtiraf*’ı¹³ hem tür hem de modern birey üzerinden gelişen bireysellik tartışmalarında merkezde

kullanılması, daha kişisel ve samimi bir çalışma yapmamızı sağlar.” demekte ve eklemektedir: “Eğer bu çalışma bir işe yarayacaksa o da İngiliz arşivlerinde ya da başka yerlerde kaybolup giden pek çok değerli günlüğe dikkat çekmek olacaktır.” Macfarlane 1970, 3-4.

⁷ Mascuch, M. (1997). The origins of the individualist self: autobiography and self-identity in England, 1591-1791, Oxford.

⁸ Makale tarafından Türkçeye çevrilmiştir, Selim Karahasanoğlu editörlüğünde yayınlanacak edisyonda basılacaktır.

⁹ Schulze 1996, 21.

¹⁰ Schulze 1996, 28.

¹¹ Aile tarafından, aile hakkında ve aile için yazılan bir çeşit günlük olan Aile Defteri 1980’lerde İtalya’da bir tür olarak tanımlanmıştır. O dönemde türün İtalya’ya özgü olduğu düşünülürken zaman içerisinde Avrupa’nın pek çok bölgesinde benzer metinler keşfedilmiştir, ancak Floransa halen bu türün anavatanı olarak kabul edilir. *Ricordanze* olarak anılan Floransa Aile Defterleri 13. yüzyılın sonu gibi erken bir tarihte başlar, 14 ve 15. yüzyıllarda çok sayıda üretilir. Ciappelli 2014, XI.

¹² Ciappelli 2014, 174.

¹³ Baggerman, Dekker, Mascuch 2011, 379.

durmaktadır.¹⁴ Modern otobiyografik yazı Rousseau'nun ardından 1800'lerde büyük bir ivme kazanmış¹⁵, kendi hayatlarını yazmaya başlayan her sosyal sınıftan insanın sayısında büyük bir artış olmuş ve bu metinler daha bireysel ve daha içe dönük bir yerden yazılmışlardır.¹⁶ Rousseau'nun yanı sıra Goethe'nin *Şiir ve Hakikat*'i (Wahrheit und Dichtung), Benjamin Franklin'in *Otobiyografisi* (The Life of—written by himself) türün öne çıkan örnekleri olarak tarihe geçmiş ve böylece Yunanca ve Latince'nin garip bir karışımı olan “otobiyografi” terimi ortaya çıkmıştır.¹⁷ Batı otobiyografisi geleneksel olarak, örnek yaşamların önemine dair iddialarla kendi hikayelerini anlatan, hakikate, itirafa ve çocukluktan yaşlılığa kadar tüm yaşamın bütünlüğüne başvuran “büyük adamların” alanı oldu.¹⁸ Rousseau da Aziz Augustinus'tan başlayıp Cellini, Cardano, Montaigne, Franklin, Gibbon, Goethe ve Stendhal'e uzanan yazarlar dizisinde önemli bir yer tuttu ve terim geriye doğru işletildi. Örneğin Peter Burke 17. yüzyıl metinlerini “otobiyografi olarak adlandırmanın şüphesiz bir anakronizm olduğunu” söylese de yine de bu terimi kullanışlı bulacaktı.¹⁹

Bu noktada modern bireyin kendilik bilinci ve toplum içinde kendisini konumlandırışı mevcut literatürde önemli bir kriter olarak kabul ediliyor ve Avrupa merkezli ilerlemeci tarih paradigmasından hareketle Rönesans²⁰, Aydınlanma, Burjuvalaşma gibi evrelerin içe dönük bir benlik algısına sahip modern bireyi ortaya çıkaran dönüm noktaları olduğu varsayılıyordu.²¹ Gerçi son yıllarda bu yaklaşım, bireysellikten neyin anlaşılması gerektiğine dair derinlemesine düşünme eksikliği ve örtülü Avrupa merkezilik²² nedeniyle giderek eleştirildi.²³ Zaten bu ne kadar ikna ediciydi? Tarihteki insanın bireyselleşme serüveni olarak adlandırdığımız “icat edilmiş” bu süreç, indirgemeci ve teleolojik yaklaşımın bir ürünü gibi durmuyor mu? İnsanlık tarihi sosyal ve kültürel bağların gittikçe zayıfladığı bir izlek olarak algılandığında aslında bireyselleşme tarihinin kodları da ortaya çıkmış oluyor. İnsanların kendilik tanımlarında soy ağaçları, ait olunan sosyal sınıf, dini görüş ve cemaat, köy, belde, mahalle ile olan güçlü bağlar zayıfladıkça bireyin daha görünür olduğu yadsınamaz bir gerçek, ancak tüm bu ilişkiler bütünü içinde var olan modern dönem öncesinin insanların sadece bunlar üzerinden bir kimlik bilinci geliştirdiğini varsaymak ne kadar sağlıklı bir sonuca götürür? “Ben kimim”, “ne yapıyorum”, “ne istiyorum” sorularının modern insanın tekelinde olduğunu düşünmek tarihteki insanla aramıza aşılmaz duvarlar örmekten başka ne işe yarar?

Diğer yandan ben-anlatıları tarih yazımı için, bir kaynak malzeme olarak işlev görmeyen yanı sıra bir yandan bu metinlerin kendisi başlı başına tarihtir. Bu metinler dönemleri için birer bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilirler, ancak bu metinlerde asıl önemli olan tarihteki o kişinin örtük ya da şeffaf bir şekilde karşımızda duruyor olmasıdır. Her ben-anlatısı, bu metni kendisi için bir kaynağa dönüştürme çabasında olan tarih yazarı için “tuzaklarla doludur”, çünkü bu metinler bilinçli ya da bilinçsiz bir yazar müdahalesine maruz kalır. Bu müdahaleler metnin türüne göre değişmekle birlikte en öne çıkanları otosansür, yanlış hatırlama, manipüle etme, olayları farklı anlatma, saklama ya da abartma ve kendisini olduğundan farklı göstermedir. Ancak ister bir devlet adamı, ister edebi-entelektüel bir kişilik olsun

¹⁴ Bu sürecin Erken Modern dönemden itibaren kaynaklar üzerinden değerlendirilmesi için bkz. Scheutz, M., Tersch, H. (2001). Individualisierungsprozesse in der Frühen Neuzeit? Anmerkungen zu einem Konzept. Wiener Zeitschrift zur Geschichte der Neuzeit, 2(2), 38-59.

¹⁵ Otobiyografinin bu yükselişinin ardındaki sebepleri tartışmak bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte tarihçilerin bu alanda büyük bir boşluk olduğunu düşündüklerini belirtmekte fayda var: Baggerman, Dekker, Mascuch 2011, 459-60.

¹⁶ Psikolojik ve edebi yorumlama sorunsalına odaklanan akademisyenler, Rousseau'nun *İtiraf*'ını, bu edebi türün ve modern aklın tipik özelliği olan bireysel gerçeklik ve fanteziyi, doğruluk ve sahteliği, hakikat ve kurguyu sahnelemesi nedeniyle ilk “gerçek” otobiyografisi olarak görmekteyler. Mascuch, Dekker, Baggerman 2016, 44.

¹⁷ Dekker 2022, 138.

¹⁸ Effe 2022, 103.

¹⁹ Burke 2013, 149.

²⁰ Gusdorf 2014, 28-48.

²¹ Bu sürecin mimarı, *İtalya'da Rönesans Kültürü*'nün yazarı, Rönesans'ın tarih yazımındaki kurgulayıcısı olarak kabul edilen Burckhardt'tır. Ortaçağ insanlarını rüyada ya da yarı uyanık olarak betimleyen Burckhardt biyografinin gelişimini dolaysız olarak Rönesans insanı ile ilişkilendirir. Bu ilerlemeci paradigmayı Avrupa merkezli olarak kurgular. Burckhardt 1957, 186; 210. Johnson ise bu ilerlemenin bir sonraki adımı olarak görülen Rousseau için “Rönesansın en önemli başarısını dev bir aşamaya taşıdı, içsel benliği araştırıp onu halk için üretiyordu. Okuyucuya ilk kez bir kalbin içi gösteriliyordu ve bu da modern edebiyatın bir özelliği olacaktı, ancak görüntü aldatıcı, sergilenen kalp yanıltıcıydı, dıştan dürüst görünse de içten kurnazlıkla doluydu.” demektedir. Johnson 2007, 3.

²² Georges Gusdorf'un (1980) bu konudaki fikirleri dikkat çekicidir. 29-33.

²³ Jancke, Ulbrich 2005, 7-27; Dekker 2002, 22

İki “İtiraf” Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau’nun İtirafı

“büyük insanların” otobiyografik metinlerindeki müdahalelerin daha “büyük” olduğu gözlemlenir. Çünkü bu insanların bir mirası olacaktır ve o mirası kendileri yaratmak isterler. Tarihe nasıl geçmek istediklerinin beyanıdır genelde bu metinler. Diğer yandan bu “büyük” insanlar gelecek nesillere vermek istedikleri öğütler için de bir fırsat olarak görürler anlatılarını. Bu açıdan bakıldığında, tarihçi gerek Augustinus’un, gerek Rousseau’nun yazma motivasyonlarını ve bu motivasyonların nihai metin üzerindeki tezahürünü dikkate almalıdır.

Aziz Augustinus’un İtirafı

Otobiyografide utancı teorize ederken, otobiyografik bir metinde her biri utançla ilişkilendirilen üç olası yönelime - itiraf, performans ve tanıklık – işaret etmek gerekir. Kişi dini itiraftan önce kendi kendini yorumlar ve sözde anonim olarak, manevi otoriteye sahip bir bireye utanç verici günahların bildirilmesi gerekir. İtiraf, iki katılımcıyla ya da hatta sadece benlik ve Tanrı ile sınırlandırılabilen eylemci bir yön içerir. Augustinus’un *İtirafı*’ı, eğitilmiş bir inançlı ve inanmayanlar topluluğu tarafından okunması amaçlanan (tanıklık), onaylanmış bir ruhani otoriteye sahip bir kişinin otobiyografisinin kamuya açık bir günah çıkarma anlatısını oluşturur.²⁴

Burada Aziz Augustinus’un *İtirafı*’ı Manici bir geçmişten gelen Neoplatoncu geleneğe beslenen bir piskoposun dini metni olarak ele alınmamaktadır, böyle tanımlayabileceğimiz bir din adamının kendi hayatında bu dönüşleri nasıl gördüğü, onun kendisiyle olan hesaplaşmasında bu geçmişin ne tür duygu ve düşünce durumları oluşturduğu üzerinde durulmaktadır. Augustinus’un hatıratı bir yolculuktur, belki klasik anlamda bir hac yolculuğu değil ama insanın dönüm noktalarıyla olduğu yere ulaşmasını anlattığı sancılı bir yolculuk.

354’te Roma İmparatorluğu’nun Afrika şehirlerinden Thagaste’de doğan Augustinus’un ömrü hakikati aramakla geçer, kimi zaman Manicilerin, kimi zaman Cicero’nun, kimi zaman Platon’un, kimi zaman Şüphecilerin öğretilerine dalar ama hiçbir yerde derdine derman bulamaz²⁵, retorik hocası olarak gittiği Milano’da piskopos Ambrosius’la²⁶ karşılaşmasıyla ve onun “şarabın ayık sarhoşluğunu tattıran”²⁷ sözleriyle aradığını bulmuş gibi hisseder. Maniciliği terk eder, ancak hakikati gerçekten bulduğuna kalbi ikna olana kadar bir geçiş dönemi yaşar²⁸ ve sonunda 387’de Ambrosius tarafından vaftiz edilir. Augustinus *İtirafı*’ını, 395’te Hippo piskoposu olduktan kısa bir süre sonra, 397 ile 401 yılları arasında yazar²⁹.

Augustinus’un yaşadığı dönemde, 300 ila 400 yılları arasında, içinde bulunduğu dünya Hıristiyanlaşmıştır. İmparator Konstantin döneminde, Hıristiyanlar küçük bir azınlık durumundadır, belki de toplam nüfusun yüzde yirmisini ancak oluşturmaktadırlar ve daha çok İmparatorluğun batısında yoğunlaşmışlardır. 450’ye gelindiğinde ise artık bir kişinin bir pagan olmaksızın bir Hıristiyan olma olasılığı daha yüksektir. Augustinus’un yaşamı, klasik bir yaşam tarzının Hıristiyan bir yaşam tarzına dönüştüğü bu arka plan göz önüne alınarak düşünülmelidir. Bu dönem herkes için bir dönüşüm dönemidir. Augustinus, annesi Monica’nın dindar bir Hıristiyan, babasının görünüşe göre oldukça bilinçli bir şekilde bir pagan olduğu³⁰ bir ailede doğar. Anne ve babası büyük fedakarlıklarla iyi bir hatip olması için gerekli eğitimi almasını sağlamaya çalışırlar³¹, amaçları klasik dünyanın uzun süredir el üstünde tuttuğu bir mesleğin temsilcisi olan bir hatip yetiştirmektir ve bu Augustinus için pek çok çağdaşının sahip olmadığı bir ayrıcalıktır. Yüzyıllardır devam eden bir geleneğin klasikleşmiş eğitimini aldıktan sonra olması umulan kişi olur, lakin din değiştirip Hıristiyanlığı seçtikten sonra bu klasik idealle girdiği çatışma, kendi hayatının çatışmasına dönüşür, Augustinus kendi kendisiyle hesaplaşmaya

²⁴ Dalziel 2001, 807.

²⁵ Augustinus 2010, 7.

²⁶ Milano’lu Ambrosius, (339-397).

²⁷ Augustinus 2010, 155.

²⁸ “Ama sen her an aklımdaydım. Sana bağlanmam gerektiğinden bir an bile şüphe etmiyordum, ama henüz sana bağlanmaya hazır değildim.” Augustinus 2010, 214.

²⁹ Brown 2013, 154.

³⁰ Augustinus’un babası ölmeden önce vaftiz olur. Augustinus 2010, 499.

³¹ “Babamın beni okutma hevesi servetinden daha büyüktü.” Augustinus 2010, 61.

zorlanır. *İtiraflar*'ın yazılması bir terapi eylemi olarak görülebilir³². Bu kendini bulma girişiminde, Augustinus'un egosu durağan, değişmeyen ve bölünmez bir özbilinç merkezi değil, sürekli gelişen ve biriken deneyimler, düşünceler, duygular deposudur. *İtiraflar*, egonun veya içsel benliğin aranması gereken yer, her şeyden önce önceki eylemlerin, düşüncelerin ve duyguların hatırlanmasıdır³³. *İtiraflar*, geçmişini şimdiki kariyeri için bir eğitim olarak görmeye başlayan bir adamın kitabıdır³⁴.

Augustinus gibi orta yaşın başlarında³⁵ hayatını anlatan bir yazar, kendi yaşamına dalmış, yolunu sanki ileriye dönük gibi hissetmiştir, Augustinus'un Tanrı'nın sabit varlığına ihtiyaç duyduğunu hissetmesinin bir nedeni de bu olabilir.³⁶ Augustinus'u kariyerinin tam da böyle bir anında, *İtiraflar* gibi bir kitap yazmaya iten 397 civarında hayatının bir dönüm noktasına ulaşmış olması gibi görünüyor. Augustinus 391'den beri, kendisini bir rahip ve piskopos olarak yeni bir varoluşa uyarlamak zorunda kalmıştı. Bu değişiklik onu derinden etkilemişti. Ancak 397'de artık ihtidasının ilk iyimserliği uçup gitmiş, "günahlarının ağırlığıyla derinden korkmuş" bir adama dönüşmüş gibi görünüyor. Geleceğini yeniden yorumlamak zorunda olduğu ve bunu yakın zamana kadar büyük umutlar beslediği din değiştirmeye doruğa ulaşan geçmişine tutunarak yapabileceği izlenimini uyandırıyor.³⁷ *İtiraflar* Augustinus'un hayatının ilk otuz üç yılını kapsar. Augustinus'un ilk gençliği hakkında bilinenlerin çoğu bu kitaptan öğrenilmiştir, ancak *İtiraflar* geleneksel bir otobiyografiden beklenen pek çok bilgiyi vermez. Augustinus, *İtiraflar* boyunca, "kalbin" evriminin otobiyografinin gerçek malzemesi olduğunu açıkça belirtir ve dolayısıyla bir tarihçinin Augustinus'un gençliği hakkında talep edeceği yüzeysel ayrıntıların çoğu arka planda kalır.³⁸ Örneğin hayatının en etkileyici dönemlerinden birisi olarak anlattığı yakın bir dostunu kaybettiğinde ne hissettiğini çok iyi biliriz, ama arkadaşının adını dahi öğrenemeyiz:

"Onun acısı yüreğimi karanlıklara gömdü, nereye baksam orada ölümü görür oldum. Doğduğum şehir benim için artık bir işkence odasından farksızdı, baba ocağımsa tuhaf bir mutsuzluk yuvasından. Onunla beraberken yaptığım her şey onsuz korkunç bir eziyete dönüştü. Gözlerim her yerde onu arıyordu, ama aradığımı bulamıyordu. Her yerden nefret ettim, çünkü oralarda o yoktu. (...) Derin bir muammaya dönüşmüştüm, tekrar tekrar soruyordum ruhuma, neden böyle kederlisin, neden beni bu kadar üzüyorsun diye. Ama ruhum bana ne diyeceğini bilemiyordu. Ona, "Tanrı'dan sabır dile" dediğimde bana itaat etmiyordu. Haklıydı, çünkü yitirmiş olduğu aziz dostu, sabır dileyeceği o hayalden çok bir insandı, daha gerçek, daha iyiydi. Bir tek gözyaşlarım tatlı geliyordu bana, çünkü arkadaşımın boşluğunu doldurup yüreğime teselli veriyordu. (...) Ateşler içinde kavruluyordum, inliyordum, ağlıyordum, kafam öyle karıştı ki ne bir an yerimde durabiliyordum, ne de akıllı uslu düşünebiliyordum. Yerlere serilen, kanlar içinde kalan ruhumu adeta sırtıma almış taşıyordum."³⁹

Augustinus kitabına *İtiraflar* adını verirken içten bir şekilde Tanrı karşısında tüm hayatının bir itirafını yapma konusunda samimiydi, dolayısıyla 47 yaşında iken geriye dönüp baktığında itiraf edebilmek için, bu hayatı yeniden gözden geçirmek, yorumlamak⁴⁰ ve sorgulamak zorundaydı. Böylesi yoğun iç gözlemlerden oluşan bu metin aslında bir yandan Tanrı karşısında verilmiş bir hesap iken bir yandan da bir dindarlık modeli sunuyordu. Çünkü Augustinus *İtiraflar*'ını Tanrıya yaparken çağdaşlarını ve gelecek kuşakları da muhatabı olarak görüyordu:⁴¹

³² Brown 2013, 157.

³³ <https://anhypotheton.eu/txt/augustineego.php?lang=en> (Erişim Tarihi: 12.05.2023)

³⁴ Brown 2013, 155.

³⁵ Augustinus *İtiraflar*'ı yazmaya başladığında 43 yaşındaydı.

³⁶ Fraser 2020, 179.

³⁷ Brown 2013, 156-7.

³⁸ Brown 2013, 16.

³⁹ Augustinus 2010, 109-112.

⁴⁰ "Çünkü ben geçmişte mutlu olduğumu hatırladığımda aynı şekilde mutlu olmuyorum, geçmişteki üzüntümü hatırlarken aynı şekilde üzüntülü olmuyorum ya da bir zamanlar çok korktuğum anları şimdi hiç korkmadan hatırlıyorum." Augustinus 2010, 310-11.

⁴¹ Augustinus'u *İtiraflar*'ı yazmaya iten dış uyaranlar olmuş olmalıdır. Belki önde gelen bir din adamı olarak onun hikayesini merak eden takipçiler ve arkadaşlar, ya da onun Manici geçmişinin inancına nasıl yansıdığını öğrenmek isteyen tıpkı onun geçmişte olduğu gibi arada kalmış insanlar veya onun hala içten içe Manici olduğunu düşünenler: "Öyleyse niçin ben insanların itiraflarını işitmesini dert ediniyorum, onlar mı şifa olacak sanki benim bütün bu zayıflıklarım? İnsanoğlu başkalarının yaşamını öğrenmeye çok meraklı, kendilerininkini düzeltme konusunda da bir o kadar ihmalkar. Neden benden ne olduğumu işitmeye can atıyorlar, senden kendilerinin ne olduğunu öğrenmek istemezken? (...) Geçmişimle ilgili itirafların yararını gördüm ve bunu açıkladım. Ama itiraflarını yazdığım sırada, yani şu an kim olduğumu öyle çok insan bilmek istiyor ki,

İki “İtiraf” Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau’nun İtirafı

“Bütün bunları sana ne diye anlatıyorum ki? Aslında sana anlatmıyorum Tanrım, senin huzurunda kendi soyuma, yani insan soyuna anlatıyorum, bu sözlerimi ancak birkaçının ciddiye alacağını da bile bile. Amacım mı ne? Benim ve bu satırları okuyan herkesin ne derin bir uçurumdan sana haykırdığını anlayalım istiyorum.”⁴²

Kimi zaman da okuruna sesleniyor⁴³ ve okurunun ne okuduğuna dikkat etmesini⁴⁴ istiyordu. İstedığı gibi de olmuş görünüyor. Manevi otobiyografinin (spiritual autobiography) bir, belki de ilk örneği olan Augustinus’un *İtirafı*’nı İngilizceye 1620’de, Fransızcaya 1638, 1649 ve 1686’da olmak üzere üç farklı metinle, 1673’te de Almancaya tercüme edildi. *İtirafı* 17. yüzyılın ortalarında Fransa’da popüler olmaya başlamıştı bile.⁴⁵ Ve gelecek nesillere bazen henüz adı konmamış türün örneği olarak, bazen de paradoksal bir şekilde kendisiyle iddialaşan seküler metinlere adını vererek ilham oldu. John Bunyan⁴⁶, Margery Kempe⁴⁷, Ávilalı Teresa⁴⁸ gibi manevi otobiyografinin ünlü metinleri Augustinus’un yolundan giderek arınma ve hesaplaşmalarıyla örneklik teşkil ettiler.

Augustinus’un itiraf etmesindeki temel motivasyon neydi? Muhatap görüldüğü kadarıyla Tanrıydı ve açıktan yapılan itirafın kabul olunacağına şüphe yoktu, ama Augustinus günahkar ile Tanrı arasındaki bu yakın ilişkiyi açık ederek kamusallaşıyordu. Tanrıyı ne kadar yüceltse, ona ne kadar şükretse, ona ne kadar sığınsa o kadar arınıyor gibiydi, bu metin bir arınma pratiğiydi. Bu Augustinus’un yolculuğunun bir ara durağı gibiydi: geçmiş, şimdi ve geleceği⁴⁹, hepsini itiraf edilen zamanda birleştiriyordu. Geçmiş hatırlanmaya değerdi, çünkü geçmişteki tüm hatalar şimdi huzur arayışında olan bu ruhun yolunu aydınlatıyordu. Gerçek ışığı bulmuş bir özne geçmişine bakarak onu yeniden anlamlandırıyor, eğip büküyor ve arınma yolculuğunda üst üste konan basamaklara dönüştürüyordu. Bir filozofun hayatındaki olayları geçmişte olduğu gibi anlatmak yerine, o hayatın yaşandığı zamanı şimdi olduğu şekliyle canlandırıyor⁵⁰. Bu yüzden doyumsuzca⁵¹ itiraf ediyordu. Bedensel tutkulara⁵², oburluğa⁵³, hoş kokulara⁵⁴, kulağına gelen hoş seslere⁵⁵, gözlerini kamaştıran dürtülere⁵⁶, meraka⁵⁷ ve kibre⁵⁸ karşı verdiği mücadeleleri uzun uzun anlatırken büyük bir dürüstlikle bu “zaafların” onun için

---

bunların arasında beni tanıyanlar da var, benim kitaplarımdan ya da benim hakkımda bir şeyler işitmiş olmakla birlikte, beni hiç tanımayanlar da; ama onların kulakları benim yüreğimde değil, oysa ben tam da orada neysem oyum. Buna rağmen ne gözleriyle ne kulaklarıyla ne de zihinleriyle giremeyecekleri iç benliğimin ne olduğunu öğrenmek için benim itirafımı dinlemek istiyorlar. Evet, istiyorlar, çünkü bana inanmaya hazırlar; peki ama beni tanımaya hazırlar mı? Çünkü onların iyi insanlar olmasını sağlayan sevgi kendimle ilgili itirafta bulunurken yalan söylemediğimi onlara söylüyor, bu yüzden içlerindeki sevgi bana inanıyor.” Augustinus 2010, 293-4.

⁴² Augustinus 2010, 61-2.

⁴³ Augustinus 2010, 290.

⁴⁴ Augustinus 2010, 481.

⁴⁵ Burke 2013, 157.

⁴⁶ Bunyan, J. (1666) *Grace Abounding*. Bunyan, Rousseau’dan bir asır önce, samimiyet ve doğruluk izlenimini sade bir üslup kullanarak ve retorijini açık bir şekilde reddederek pekiştiriyordu. Bunyan, önsözünde çok daha yüksek bir üslup kullanabileceğini ve her şeyi görüldüğünden daha fazla süsleyebileceğini belirtiyor, ama buna cesaret edemediğini, ancak sade ve basit olabileceğini ve her şeyi olduğu gibi bırakabileceğini söylüyordu. (<https://www.gutenberg.org/files/654/654-h/654-h.htm#page7>) Burke 2013, 159.

⁴⁷ Margery Kempe (1373-1438) İngiliz dilindeki ilk otobiyografi olarak kabul edilen metin dindar bir Hristiyan kadın olan Kempe’in manevi gelişimini ve hac yolculuklarını anlatır. Kempe kendisinden “ben” ya da “o” olarak bahsetmez, Tanrı karşısında alçakgönüllülüğünü göstermek için üçüncü tekil şahısta “bu yaratık” (this creature) ifadesini kullanır. Kempe, M. (1985). *The Book of Margery Kempe*. Penguin: UK.

⁴⁸ Ávilalı Teresa (1515-1582) *Vida* (1565) Katolik Kilisesi’nin azizelerinden Karmelit Tarikatı’nın önde gelenlerinden bir isim olan Azize Teresa’nın İspanyolca hayat hikayesi yine bir arınma yolculuğu, Tanrı’nın yüceliği karşısında kulun acı ve haz arasındaki gelgitlerinin şiirsel tasvirleriyle dolu bir anlatıdır. de Avila, T. (1995). *Kendi Kaleminden Yaşam Öyküsü*. Dominik Pamir (Çev.) İstanbul.

⁴⁹ “Hikaye anlatımı, Augustinus tarafından önerilen geniş anlamda bir “hafıza” eylemidir, yani geçmişin, bugünün ve geleceğin zamansal seviyelerini birbirine bağlama eylemidir.” Guðmundsdóttir 2017, 3.

⁵⁰ Olney 2017, 44-5.

⁵¹ “N’olur izin ver bana, geçmişteki günahkar yaşamımın kısır döngülerini şimdi hafızamda yeniden canlandırabileyim.” Augustinus 2010, 102.

⁵² Augustinus 2010, 328-30.

⁵³ Augustinus 2010, 330-35.

⁵⁴ Augustinus 2010, 335-6.

⁵⁵ Augustinus 2010, 336-8.

⁵⁶ Augustinus 2010, 338-342

⁵⁷ Augustinus 2010, 342-46.

⁵⁸ Augustinus 2010, 346-8.

ifade ettiği derin anlamlar üzerine düşünse de asıl terbiye edicinin “Şehvani arzularınızın peşinden gitmeyin, zevklerinizi kendinize yasaklayın.”⁵⁹ diyen “ıslah sopasıyla vurup kemiklerini kıran”⁶⁰ Tanrı olduğuna inanıyordu. Ama kendisinden söz ettiğinde, bir insanın gönlünden neler geçtiğini insanın kendi ruhundan başkası bilemeyeceğine göre onu dinleyenler doğruyu söylediğini nereden bileceklerdi? Bunu kanıtlayamazdı, ama sevgiyle ona kulak kabartanlar ona inanacaklardı.⁶¹

Augustinus geçmişiyle hesaplaşırken oldukça acımasızdı, bir zamanlar cinsel olarak ne kadar arzulu olduğunu⁶², tiyatrodan nasıl keyif aldığını,⁶³ astrolojiye duyduğu merakı⁶⁴ anlatırken hep aynı derecede hicap duyuyor ve kendini kınıyordu. Onun için Tanrıyı bulmadan önce yaptığı her şey boş ve anlamsız, aynı zamanda günahı. Annesinin memesinden süt emerken hırsa gelen⁶⁵ ve istediklerini yaptırmak için ağlayan bir bebekken⁶⁶ ya da bir bahçeden armut çalan haşarı bir ergenken de aynı günahın içindeydi.

“Ben de hırsızlık yapmak istedim ve yaptım, üstelik aç da değildim, açıkta da, ama bana rahat batmıştı, günah budalası olmuşum. Çünkü çaldığım şey zaten bende bol vardı, hem de en iyisiydi. Hem arsızlık edip de çaldığım şeyi kullanacağım falan da yoktu. Asıl hoşuma giden hırsızlık yapmak ve günaha girmektir. Bizim bağın yanında bir armut ağacı vardı, dallarından armutlar taşardı, ama ne şekilleri ne de tatları bir şeye benzerdi. Mahallemizde gece yarılarda kadar oyun oynamak gibi berbat bir huy edinmiştik. İşte bu gecelerden birinde geç bir vakit ben de dahil olmak üzere bir alay yontulmamış genç kalktı başa girdik, ağacı sallayarak meyveleri düşürecek ve kapıyı götürecektik. Öyle de yaptık ve epeyce bir armut yüklenip kaçtık. Yemek için değil tabii, domuzlara atmak için. Birazını da biz mideye indirdik belki, ama asıl hoşumuza giden yasaklanan bir şeyi yapıyor olmaktı. Kötülüğümün sebebi kötülükten başka bir şey değildi. Evet, bu budalalıktı, ama ben budalalığı sevdim; kendimi mahvetmeyi sevdim; kusurlu olmayı sevdim; uğruna kusur işlediğim şeyi değil, sadece kusurlu olmayı sevdim.”⁶⁷

Dönüş yapmadan önceki, şimdi bir günah batağı olarak gördüğü hayatını anlatırken zaaflarından birisi olarak aşka ve kadınlara olan düşkünlüğünü de sunuyordu.

“Kartaca’ya geldim ve yasak aşklarla kaynayan kazanın tam ortasına düştüm. Şimdiye kadar aşkı hiç tatmamıştım, ama aşık olmaya aşıktım. Aşka duyduğum gizli özlem, bu özlemi daha yoğun hissetmediğim için kendimden nefret etmeme neden oluyordu. Etrafıma bakıp aşık olacağım bir nesne arıyordum. Sevmek ve sevilme bana öyle tatlı geliyordu ki, hele sevdiğim şeyin bedenine sahip olmuşsam tadına doyamıyordum.”⁶⁸

Augustinus’ta ilginç olan günahlar arasında bir hiyerarşi gözetmemesidir. Örneğin tiyatroya, astrolojiye, belagate olan düşkünlüğünü de evlilik dışı ilişkilerini de aynı mesafeden anlatır. Hatta oğlunun evlilik dışı doğduğunu okuyucu cümle arasında öğrenir.⁶⁹ Yıllarca süren evlilik dışı ilişkisini ne kronolojik anlatıda ne de sonraki tövbelerinde “armut olayı” kadar mevzu bahis etmez:

“O yıllarda bir kadınla birlikteydim. Resmi nikahımız olmadığından karı koca değildik. Bir türlü dindiremediğim ateşimin ve basiretten yoksunluğumun arayıp bulduğu bir kadındı bu sadece. Ama yine de hayatımdaki tek kadındı, ona sadıktım. Onunla yaşadığım bu deneyim sayesinde evlilik sözleşmesi ile şehvani aşkın pazarlığı arasındaki farkı kendiliğimden keşfetmiş oldum. Evlilik çocuk sahibi olmak için yapılan bir antlaşmadır.”⁷⁰

⁵⁹ Liber Ecclestasticus, 18.30. Augustinus 2010, 332.

⁶⁰ Augustinus 2010, 169.

⁶¹ Augustinus 2010, 293.

⁶² Augustinus 2010, 182, 184, 238.

⁶³ Augustinus 2010, 101, 343.

⁶⁴ Augustinus 2010, 104-7.

⁶⁵ “Peki, bana bebekken işlediğim günahları kim hatırlatacak? Senin huzurunda hiçbir ölümlü günahsız değil ki; hatta dünya yüzüne ayak basan bir günlük bebek bile! Bu günahlarımı bana kim hatırlatacak? Yoksa kendimle ilgili hatırlayamadıklarımı bana şu minnacık yavru mu gösterecek? O yıllarda işlediğim günah ne olabilir? Acaba meme emmek için ağlayarak ağzımı kocaman açmam mı günahı?” Augustinus 2010, 34.

⁶⁶ Augustinus 2010, 32.

⁶⁷ Augustinus 2010, 65-6.

⁶⁸ Augustinus 2010, 75.

⁶⁹ Oğlundan bahsederken “günahımın meyvesi olarak evlilik dışı ilişkimden doğan” demekle yetinir. (Augustinus 2010, 269.)

⁷⁰ Augustinus 2010, 102-3.

İki “İtiraf” Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau’nun İtirafı

Augustinus’un aradığı huzur neredeydi, yaratmaya çalıştığı çatışmasız barışçıl dünya ona hakiki huzurun kapısını açacak mıydı hemen? Aslında bunun için daha çok acı çekmesi gerekiyordu.⁷¹ Acı çeke çeke gerçek cevapların geldiği bilgelik kaynağının bulunduğu barış ülkesinin yerini öğrenecekti. Benliğinin derinlerine girip gönül gözüyle baktığında aklından çok daha üstün bir ışığın hiç titremeden orada durduğunu⁷² görecek, kalbine kalbinden başka sığınak olmadığını, kendisinden kaçabileceği bir yer olmadığını, kendisinin peşine düşmeden hiçbir yere gidemeyeceğini anladığında⁷³ bütün kemikleri Tanrısına teslim olması gerektiğini bas bas bağıracaktı.⁷⁴ *İtiraf* Augustinus’un iç dünyasının bir manifestosuydu.

Modern otobiyografide çok karşılaştığımız bir şekilde Augustinus’un kinde de anne çok merkezi bir yerde durmaktadır. Augustinus’un annesi Monika, şefkatli ve sevgi dolu olmanın yanı sıra iyi bir Hristiyan olarak Augustinus’un varmaya çalıştığı hedeften sesleniyor gibidir. Monika ölçülü, ağırbaşlı, dedikodudan uzak, kararlı, oğlu gibi etkili alay etme yeteneğine sahip, Afrika kilisesindeki geleneksel uygulamalara, Şabat oruçlarına ve mezarlarda yenen yemeklere sıkı sıkıya bağlı birisiydi. Oğlunun doğru yolu bulması için uzun uzun dualar etmiş, rüyalarında oğlunun kaderini önceden görmüş ve bu kaderin peşinden gitmesini umduğu oğlunu pek çok zorlu seyahatte takip etmişti.⁷⁵ Monika samimi bir Hristiyan olarak ölürken Augustinus, feryatlar eden oğlu Adeodatus’u zor zar sakinleştirse de kendisini teselli etmekte zorlanacaktı: “Çocukluğum da bu şekilde hıçkırma hıçkırma içimden kayıp gidecekti ki, yüreğimden yükselen gençlik sesim onu tuttu ve susturdu.”⁷⁶ İşte annesi öldüğünde çocukluğunu uğurlayan o insan karşımızda duruyordu. Augustinus’un *İtiraf*’ının yüzyılları aşmış modern insana hala bir şeyler söyleyebilmesi tam da bundan kaynaklanıyor. Duyguları yoğun, çaresizliği can acıtıyor, acıları gerçek; suçluluğu karpisli ve mantıksız, derin bir korkuyla yönlendiriliyor. Başka bir deyişle, bizimkine çok benziyor.⁷⁷

Rousseau’nun *İtiraf*’ı

Aydınlanmanın öne çıkan isimlerinden olsa da Rousseau insanoğlunun kaydettiği ilerlemenin kusursuz bir geleceğe doğru gittiği yönündeki çağının yaygın kanısına katılmıyordu. Dini, din kurumlarını ve kahramanlarını eleştirmekten zevk alan, mevcut düzeni bütünüyle reddetme hakkına sahip olduğuna inanan, kendi ilkeleri doğrultusunda sistemi aşağıdan yukarıya yeniden biçimlendirme kapasitesine güvenen, bunun siyasi süreçlerle başarılacağını ve en önemlisi, insan davranışında içgüdü, sezgi ve dürtünün büyük bir rolü olduğunu düşünen Rousseau, her fırsatta insanlığa karşı duyduğu eşsiz sevgisini dile getiriyordu.⁷⁸

Uygarlığın ve toplumun giderek yozlaştığını düşünen Rousseau otobiyografisini yazmaya oturduğunda da kendi yaşamını, toplumla insan arasındaki bu çatışmanın canlı bir portresi olarak resmetti. Dolayısıyla Rousseau “ben”ini içinde bulunduğu toplum ve toplumun değerleriyle çatışma halinde olan, acı çeken bir ben olarak sundu. Belki de Rousseau’nun *İtiraf*’ının en öne çıkan noktası onun bireyselliğini tüm dış dünya karşısında içe dönük hesaplaşmalarla anlama ve anlamlandırma çabasıdır. Augustinus’un metninde gördüğümüz Tanrı ile kul arasında cereyan eden hesap görme şekli, daha seküler bir yerden bakan 18. yüzyıl yazarları için önceki çağlara kıyasla değişmiş gibi görünse de Rousseau da metnin ikonik girişinde şöyle demektedir: “Kıyamet borusu istediği zaman çalsın. Ben elimde bu kitapla Büyük Yargıcın karşısına çıkacağım. Yüksek sesle diyeceğim ki: Ben işte bunu yaptım, bunu düşündüm; bu oldum. İyiyi ve kötüyü aynı açıklıkla söyledim. Hiçbir kötü şeyi saklamadım; hiçbir

⁷¹ “Zaten bu yüzden acılardan büyük zevk alıyordum, ama yüreğimi delip geçecek türdekilerden değil. Çünkü tiyatrodaki seyrettiğim gibi acılar yaşamak istemiyordum, sadece derimi sıyrıp geçen acılı öyküler, hayali masallar dinlemek istiyordum. Ama tırnaklarımla kaşındıkça, derim daha fazla alev alıyordu sanki, kabarıyor, şişiyor ve pis kokulu irinler akıyordu her yanından. Böyle bir yaşama gerçek bir yaşam denebilir miydi ey Tanrım?” Augustinus 2010, 78. “Ağlanası sevinçlerim, sevinçleri kederlerimle savaş halinde, zafer hangi tarafın olacak bilmiyorum.” Augustinus 2010, 327.

⁷² Augustinus 2010, 208

⁷³ Augustinus 2010, 113.

⁷⁴ Augustinus 2010, 245.

⁷⁵ Brown 2013, 17.

⁷⁶ Augustinus 2010, 284.

⁷⁷ Fraser 2020, 178.

⁷⁸ Johnson 2007, 2.

iyi şey eklemedim.”⁷⁹ Yani Aziz Augustinus’tan tamamen farklı olsa da Rousseau’nun metinde de ilk muhatap Tanrı’dır ve her iki yazar Tanrı, insan ya da kendilerinin karşısında “itiraf eden” konumundadırlar. Ancak Tanrı artık bir varış noktası değil, yalnızca bireyin söyleminin doğruluğunun ve samimiyetinin garantörüdür⁸⁰ ve Augustinus Tanrı huzurunda hep kendisinden şüphe duyarken, Rousseau Tanrı’nın kendi tarafında olduğuna dair içsel bir kesinliğe sahiptir.⁸¹

Aziz Augustinus örneğinde de gördüğümüz gibi insanlar ilkçağlardan itibaren kendilerine dair metinler yazdılar. 1800’lerden itibaren bu tür metinlerin sayısında yadsınamayacak bir artış gözlemlenmekle birlikte daha önce yazılmış bazı metinlerin de bu tarihlerde okuyucuyla buluşmaya başladığını görüyoruz. Örneğin Benvenuto Cellini’nin⁸² 1558 ile 1566 arasında yazdığı otobiyografisi 1728’de basılmış, ancak Goethe 1803’te tercümesini yayınladığında⁸³ ün kazanmıştır ya da Samuel Pepys’in⁸⁴ 1660’tan 1669’a kadar tuttuğu günlükleri ilk olarak 1825’te yayınlanmıştır. 1800’den önce yazılan otobiyografilerin neredeyse tamamının o yıllardan sonra yayınlandığı söylenebilir.⁸⁵ Yani Rousseau’nun *İtiraflar*’ını yazdığı dönem, artık eli kalem tutan herkesin kendisine dair bir şeyler söylemek istediği bir dönemdi ve büyük bir okur kitlesi bu yayınlara karşı karşı konulmaz bir merak duymaktaydı.⁸⁶ Rousseau’nun ölümünün ardından da metnin el yazması, hayat arkadaşı Thérèse Levasseur için bir emekli maaşı işlevi görecek. Avrupa’daki yayıncılar *İtiraflar*’ın yayın hakları için savaştıkça da kitap çok satanlar arasına girdi⁸⁷.

1712 yılında Cenevre’de bir saat ustasının oğlu olarak doğan Rousseau’nun annesi doğumun ardından ölür. Rousseau’nun on yaşına kadar yanında olan babası ile oldukça yakın bir ilişkileri vardır. Rousseau, büyük bir aşk beslediği merhum eşini onda gören babasıyla, annesinden kalma kitapları okuyarak hem zihinsel hem de duygusal açıdan yaşının üzerinde bir çocukluk geçirir. Babası bazı sorunlar nedeniyle Cenevre’den ayrılmak zorunda kalınca onu da kardeşine emanet eder, ancak Rousseau’nun amcasının evindeki ikameti çok uzun sürmez ve evden kaçar. Hayatının sıra dışılıkları ve Rousseau’nun ilginç maceraları böylece başlar. Yol nereye giderse Rousseau kendisini orada bulur, kimi zaman bir manastıra eğitim almak için girer, kimi zaman bir kadının himayesinde yaşar, gerektiği zaman sokaklarda kalmak da onun için sorun olmaz. Bu hareketli çocukluk ve ilk gençlik yılları onun bir aile terbiyesi ve düzenli bir eğitim almasına imkan vermez ve o kendi kendini büyüten bir çocuk olur.

Rousseau’nun *İtiraflar*’ını yazdığı 1764-1770 yılları arası ise hayatının oldukça sancılı bir dönemidir.⁸⁸ Dostlarıyla arası açılır, toplum tarafından garip kıyafetler giden sıra dışı bir adam olarak görülür, kitapları yasaklanır, sürekli şehir ya da ülke değiştirmek zorunda kalır. Belki de bu sebepten Rousseau’nun iki cilt olarak basılan *İtiraflar*’ının çocukluk ve gençlik yıllarını anlattığı ilk kitabı daha dingin ve çevresiyle daha barışıktır, çok affedicidir; kendisini terk eden babasını⁸⁹, suçsuz olduğu halde onu cezalandıranları, ondan faydalanmak isteyenleri, onu kapıya atanları; herkesi sonsuz bir anlayışla affeder. Ancak ikinci kitapta anlatı, sürekli temiz kalpliliği dolayısıyla oyuna getirilen, aldatılan,

⁷⁹ Rousseau 1991, I, 3.

⁸⁰ Riley 2004, 94.

⁸¹ Weintraub 1978, 300.

⁸² 1500-1571. İtalyan ressam, maniyerizmin önemli temsilcilerinden.

⁸³ *Leben des Benvenuto Cellini*.

⁸⁴ 1633-1703. İngiliz bürokrat. Büyük bir samimiyetle şifreli olarak yazdığı günlükleri ile dönemine ışık tutmaktadır ve ben-anlatıları içerisinde ilk olarak zikredilen isimlerden birisidir.

⁸⁵ Dekker 2022, 138.

⁸⁶ Tarihçiler, 18. yüzyılda benliğin dikkat çekici bir şekilde içe dönüşünün artarak metinlere yansıdığını fark etmişlerdir. Rousseau’nun *İtiraflar*’ı pek çokları gibi kendi üzerine düşünmeye yönelik bu eğilimin bir örneği olarak görülür. Gerçekten de bu metinler otobiyografinin temelinde içsel benliğin bir ifadesi olduğuna dair yaygın bir varsayım doğurmuştur. Bu türden metinler, genellikle Romantik ve modern kimlik tasavvurunun başlangıcı olarak zikredilirler. Farr 2022, 197.

⁸⁷ Dekker 2022, 138.

⁸⁸ Rousseau 1764 Aralık ayında *İtiraflar*’ı yazmaya karar verir, ilk cildi David Hume’un daveti üzerine sığındığı İngiltere’de 1766’nın sonuna doğru bitirir. “*İki yıl susup sabrettik sonra*” (Rousseau 1991, II, 5) yazmaya başladığı ikinci cilt 1770 sonunda tamamlanır. Whittaker 2001, 755.

⁸⁹ “Nyon’dan geçmek lazım gelmekte idi. Sevgili babamı görmeden geçmek! Buna cesaret etseydim pişmanlıktan ölürdüm. (...) her şeyi göze alarak onu görmeye gittim. Ondan korkmakta ne kadar hata ediyormuşum. Benimle karşılaşınca ruhu, dolu bulunduğu babalık duygularına açıldı. Birbirimizi kucaklarken ne göz yaşları dökmedik.” Rousseau 1991, I, 221.

İki “İtiraf” Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau’nun İtirafı

arkasından vurulan⁹⁰ Rousseau’nun bu kişilerle hesaplaştıktan sonra yine kendisini yüce gönüllü bir affedici konumuna yükselterek affettiği tablolar resmeder.⁹¹

Rousseau buna hiç değinmese de başlığını şüphe yok ki Augustinus’tan almıştır.⁹² Otobiyografi çalışmalarının otoritelerinden James Olney, Augustinus’un tam tersi olacak bir kitap için Augustinus’un başlığını benimsemeyi Rousseau’nun kurnazlığı olarak görür, ancak bu jest en azından Augustinus’un varlığının ne kadar ezici olduğunu ve otobiyografiye eğilimli herkes için öyle kalacağını göstermeye hizmet etmektedir.⁹³ Rousseau, Hristiyan manevi otobiyografisini açıkça taklit eden bir çerçeve benimserken, dini günah çıkarma geleneğinden tamamen farklı bir benlik tasavvuru yaratır ve bu geleneğin mecazlarını yeniden formüle ederek kendisini gelenekten bir hayli uzaklaştırır.⁹⁴ Ancak burada Rousseau’nun yaratımının geleneğin “tam tersi” olması çok önemlidir. Rousseau, Augustinus gerçekten ne yaptıysa tam tersini yaparak ona meydan okuyor gibidir. Kendi “ben”ini Augustinus’unkinin bir antitezi gibi var eder. Rousseau, Augustinus’u takip ederken, her iki metinde de benlik, özbilinç, kendini anlama çabası ve kendiyi hesaplaşma ön planda olsa da onun yolunu tersten yürüyor gibidir.

Rousseau daha önce eşi benzeri görülmemiş, kimsenin aklından dahi geçmemiş bir işe giriştiğini ilan ederken kendisinin şahsında “tabiatın bütün gerçeği içinde bir insan göstermek istediğini” söyler. Büyük bir cesaretle hiç kimseye benzemediğini, diğerlerinden daha iyi olmasa bile farklı olduğunu düşünür⁹⁵ ve bütün metnin bunu ispatlamak üzere kurgulandığı ortadadır. “Okurlarının gözünde ruhunu adeta gözle görülecek kadar saydamlaştırmak isteyen” Rousseau, bunun için ruhunu bütün köşe bucaklarıyla göstermeye, mümkün olan bütün ışıklarla aydınlatmaya çalışır. Nihai hedefi o sonucu söylemeden okuyucunun onu tahmin etmesini ve Rousseau’yu bu davranışa iten içsel sebepleri okuyucunun önceden biliyor olmasını sağlamaktır. Bütün başından geçenleri, bütün yaptıklarını, düşüncelerini, duygularını okuyucusuna sadelik içerisinde tek tek anlatarak, “ben buyum, benim karakterim bu” demektense okuyucunun onu gerçekten tanımasını arzu etmektedir.⁹⁶

Rousseau’nun otobiyografisi 18. ve 19. yüzyıl otobiyografisinin dönemini belgeleme, yaşadığı dönemi tasvir etme yönündeki yaygın karakterinin aksine “kendisi” ile meşguldür. Metinde onu ilgilendirmedığı müddetçe hiçbir şekilde siyasi konulardan, dönemin şartlarından bahsetmez. O sürekli kendi yaşadıklarıyla ve bunları yorumlayarak kendisini anlamaya çalışmakla meşguldür. Metinde sadece birkaç yerde geçen dönem olaylarını ise yine kendisi ile direkt bir ilgisi varsa kısaca, örneğin şu şekilde verir:

“Zamanlarımı böylece işim, zevkim ve kitaplarım arasında taksim ederek en tatlı bir sükunet içinde yaşadığım günlerde Avrupa hiç şüphesiz benim kadar rahat değildi. Fransa ile İmparator birbirleriyle harbe tutuşmuşlardı! Sardinya kralı bu kavgaya karışmış ve Fransız ordusu Milano’ya girmek için Piemonte’ya akmaya başlamıştı.”⁹⁷

“Rousseau’nun kadınları” tanımlamasını hak edecek kadar çok kadından bahseder Rousseau, bir şekilde ilgilendiği onlarca kadını uzun uzun tasvir etse de aşkları hiçbir zaman okuyucunun umduğu gibi sonlanmaz. Bu durumun farkında olan Rousseau da

“Bu satırları okuyanlar benim aşk maceralarımın en ilerlemiş gibi görünenlerinin bile, bitip tükenmez mukaddemelerden sonra bir el öpme ile sona erdiğini fark ederek bana gülmekten kendilerini alamayacaklardır. Fakat okuyucularım buna aldanmasınlar. Benim bir el öpme ile

⁹⁰ Rousseau başından geçen bu türden vakaları anlatırken hep ilk kez bu olayın ardından insanlara olan güvenini kaybettiğini söyler. Rousseau 1991, II, 221.

⁹¹ Ayrıca *İtiraf*’ın ikinci cildinin birinciye nazaran daha az özenle ve acele yazıldığı söylenir. Rousseau 1991, II, 3.

⁹² France 1987, 24-5.

⁹³ Olney 1997, 554-604.

<https://link.gale.com/apps/doc/A19839088/AONE?u=googlescholar&sid=googleScholar&xid=dcb9cddb>. (Erişim Tarihi: 20.05.2023)

⁹⁴ Riley 2004, 93.

⁹⁵ Rousseau 1991, I, 3.

⁹⁶ Rousseau 1991, I, 266-8.

⁹⁷ Rousseau 1991, I, 279.

bitmiş aşklarım, bana kendilerinin en az bir el öpme ile başlamış aşklarının hiçbirinde duyamayacakları derecede bir zevk vermişlerdi.”⁹⁸

diyerek bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmiş gibi görünmektedir.

Rousseau çelişkilerini olağanüstü bir uyum içerisinde sunar okuyucusuna, hatta onu ikna edemediğini düşündüğünde sanki kendisi de tam olarak ikna olmadığında, okuruna hitaben ayrıca bir açıklama yapar.⁹⁹ Blake Morrison Rousseau’nun *İtiraflar*’ını kendisiyle övündüğü bir performans gösterisi, hatta bir şov olarak değerlendirir ve ardılı olan itiraf yazarlarına ilham veren Rousseau’nun yükünü hafifletmekten ve izlenmekten, kendini dramatize etmekten zevk aldığını ve tüm bunları yaparken de bir anlatıcı inşa ettiğini düşünür.¹⁰⁰

Rousseau’nun metninde tam şeffaflık tutkusu sürekli vurgulanır. Hatta onun dürüstlük konusundaki bu vurgusu döneminde özellikle Almanya’da geniş bir takipçi kitlesi toplamıştır.¹⁰¹ Rousseau *İtiraflar*’ında eğer bir şeyi yanlış söylüyorsam o hafızam beni yanılttığı içindir der¹⁰² ve yaptığı hırsızlıkları¹⁰³, hatta tıpkı Aziz Augustinus’un hikayesinde olduğu gibi zevk almak için yaptığı hırsızlıkları, idrara çıkma konusunda yaşadığı sorunları, beş çocuğunu yetimhaneye verişini¹⁰⁴, hayat arkadaşı Therese’i nasıl aldattığını, hayat kadınlarıyla olan ilişkilerini¹⁰⁵, insanları yüz üstü bıraktığı¹⁰⁶ hikayeleri okuyucusuyla paylaştıkça dürüstlüğünü ispatlıyormuş gibi görünse de günümüz tarihçileri, diğer dönem belgeleriyle karşılaştırıldığında *İtiraflar*’daki bazı önemli olayların çarpıtıldığını tespit etmişlerdir.¹⁰⁷ Bu tutarsızlıklar döneminde de fark edilmiş olmalıdır ki sonraki yüzyılda, Stendhal otobiyografisinde “Jean-Jacques Rousseau’nunki gibi kurnazca yalanlar”dan söz etmiş ve *İtiraflar* ile gerçek arasındaki bazen zayıf olan bağlantı hakkında pek çok tartışma yapılmıştır.¹⁰⁸ Dolayısıyla Rousseau’nun çocukluk çağı deneyimlerinin izini sürmek ise neredeyse tamamen imkansızdır. Ancak diğer yandan Rousseau’nun çağında neredeyse görülmemiş bir şekilde, çocukluğunu kendisini inşa eden bir süreç olarak sunması dikkatlerden kaçmamalıdır. Rousseau, kendisini bulmak için mücadele eden işçi sınıfından bir çocuğun öyküsünün kendi içinde olağandışı olduğunun gayet farkındaymış gibi

⁹⁸ Rousseau 1991, I, 211-2.

⁹⁹ Örn: Rousseau 1991, I, 300; 349.

¹⁰⁰ Morrison 2015, 210-11.

¹⁰¹ Baggerman, Dekker, Mascuch 2011, 52.

¹⁰² “Eğer ne iyi ne kötü olmayan bazı süsler kullandımsa bu ancak benim hafıza kusurumdan ileri gelme bir boşluğu doldurmak içindir. Doğru olabileceğini mümkün gördüğüm şeyi doğru farz ettim; yanlış olduğunu bildiğim şeyi asla. Kendimi olduğum gibi gösterdim; düşkün ve alçak olduğum zaman düşkün ve alçak, iyi, asil, yüksek ruhlu olduğum zaman yine öyle: içyüzümü tıpkı senin görmüş olduğun gibi açığa koydum. Ey Ebedi varlık! Benzerlerimi sayılmaz kalabalığını etrafımda topla, itiraflarını dinlesinler, alçaklıklarım karşısında inlesinler, felaketlerim karşısında utanıp kızarsınlar. Senin tahtının ayakları altında her biri kendi kalbini aynı samimilikle açsın ve sonra bir tanesi, cesareti varsa: “Ben bu adamdan daha iyi oldum” desin.” Rousseau 1991, I, 3-4.

¹⁰³ “Bir günü bir gününe uymamış kararsız bir hayatın devamı boyunca çok kere aç kaldım; açık kaldım; zenginliği ve yokluğu daima aynı gözle gördüm. Darda kalırsam ben de başka bir insan gibi dilenir yahut hırsızlık edebilirdim. Fakat bu hale düştüğüm için şaşalamazdım.” Rousseau 1991, I, 155.

¹⁰⁴ Rousseau’nun beş çocuğunu yetimhaneye bırakması ile ilgili farklı tezler bulunmaktadır. Rousseau’nun geçirdiği hastalıklar sebebiyle çocuk sahibi olamayacağını, Terese’in Rousseau’ya sadık olmama ihtimalinden dolayı çocukların Rousseau’nun olmayabileceği ve daha da hayal ürünü olan Terese’in Rousseau’yu kendisine bağlamak için çocuğu olduğunu ileri sürdüğünü (bu tarihlerde aynı evde yaşamıyorlardı) iddia eden bu tezler tarihi kayıtlar göz önüne alındığında ikna edici durmamakla beraber Rousseau’nun *İtiraflar*’ında bu konuda açıklama yapma ihtiyacı hissetmesi de bu tezleri çürütmektedir. Ayrıca Rousseau kendisini bu konuda ayıplayan Voltaire, Madam de Stael gibi çağdaşlarına ve ortalıkta dolanan söylentilere cevap verme ihtiyacı hissetmiş olmalıdır. Rousseau 1991, II, 129-132. Açıklama

¹⁰⁵ Rousseau 1991, II, 150; II, 114.

¹⁰⁶ “Lyon’a varışımızdan iki gün sonra, hanımıza uzak olmayan bir küçük sokaktan geçerken Le Maitre’e yine fenalık geldi ve bu sefer o kadar şiddetli oldu ki dehşete tutuldum. Bağırđım, imdat çağırđım; hanın adını söyledim. Onu oraya götürmeleri için yalvardım. Sonra kendini bilmeyecek halde sokağın ortasına düşen ve ağzından köpükler saçan bir adamın etrafında bir kalabalık toplanırken o biçare adam, güvенеbileceği biricik dostu tarafından da yüzüstü bırakıldı. Kimsenin beni aklıma getirmedeği bir andan faydalanıyor, sokağın köşesini dönüyor ve kayıplara karışuyordum. Çok şükür ki bu üçüncü zor itirafı da bitirmiş bulunuyorum.” Rousseau 1991, I, 197.

¹⁰⁷ Weintraub 1978, 299. Rousseau itirafında hiçbir boşluk bırakmadan hayatını kronolojik olarak anlattığı izlenimi verir, hikayesi son derece ayrıntılıdır. Atladığı kısımları ise hafızasından kaynaklanan kusurlar olarak sunar, ancak onun anlattığı hikayede de pek çok eksikler vardır. Augustinus ise kronolojik bir anlatı benimsese de hayatından zirve noktalar seçer ve onları okuyucusu ile paylaşır. Hartle 1999, 265-6.

¹⁰⁸ Whittaker 2001, 755.

İki “İtiraf” Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau’nun İtirafı

görünmektedir. Onun gözünde de onun zorlu ve nevi şahsına münhasır bir düşünür olarak gelişmesini sağlayan da bu sıra dışı geçmiştir.¹⁰⁹

Rousseau’nun metni nadiren Tanrı ile bazen de okuyucusu ile diyaloga geçer. Okuyucusuna seslenerek, zamanla kendisinin mizacını anlayacağını ve hatta hissedeceğini¹¹⁰, anlattığı gereksiz teferruatlarla onun canını sıkmaktan hoşnut olmasa da kendisini olduğu gibi göstermek istediğinden hiçbir şeyin okuyucusuna karanlık ve gizli kalmaması gerektiğini, hikayesinde tek bir boşluk bırakmayarak okuyucusunun “bu zaman içinde ne yaptı” diye onu itham etmesine fırsat vermemek istediğini¹¹¹ söyler. Hatta bazen okurlarına hayatlarında kaçırmamaları gereken fırsatları hatırlatır, öğütler verir.¹¹²

Rousseau *İtiraf*’ını elinde kendisine yaşananları hatırlatacak herhangi bir not ya da malzeme bulunmadan, tamamıyla ezberden yazmıştır. Yazılarında kendisini yönlendirmesi için sakladığı belgeler onun tabiriyle yabancıların eline geçtiği için artık güvenebileceği tek rehber hayatının dönüm noktalarını işaretleyen zincirleme duygular ve bu duyguların ya sebebi ya da sonucu olmuş olan bir sıra olaylardır. Bu sebepten hayatının bazı anları gözünün önünde şimdi olmuş gibi canlanırken aralarda öyle boşluklar da vardır ki, bunları ancak onda bıraktığı bulanık izlerle doldurabilmektedir. Bu sebepten hatıralarında yanlışlıklar yapmış olabileceğini fakat gerçekten önemli olan noktalarda hakikate tamamıyla sadık kaldığından emin olduğunu söylemekte ve okuyucularına bu konuda garanti vererek onların güvenini talep etmektedir. Ayrıca elinde bulunan çok az sayıdaki mektuplardan bazılarını lehte ya da aleyhte şahitlik etmeleri için yazılarına ek olarak iliştiirdiğini söylemektedir.¹¹³ Ancak ikinci kez okumaya vakit dahi bulamadığı bu defterlerin yanlışlarla dolu olduğunu da eklemektedir.¹¹⁴

Rousseau’nun hayatı da kendisi de inişli çıkışlı ve her daim uçlardadır. Aşk, müzik, satrancı bir tutkuya dönüştürerek geçirdiği heyecanlı bir sürecin ardından yorgunluk, hüznün, ağlama nöbetleri ile seyreden depresif bir döneme girebilir.¹¹⁵ Bir gün izlemediği bir tiyatro provasını izlediğini söyleyen bir subayın yalanı için onun adına büyük bir mahcubiyet duyabilir,¹¹⁶ yabancı bir ortamda onun beğenilmeyen bir piyesi eleştirilirken piyesin yazarı olduğunu açık yüreklilikle beyan etmekten gurur duyar.¹¹⁷ Genel geçer doğru ve yanlışların, mahcubiyet ve gururların ondaki karşılığı farklıdır. “Kendimi hesaba katmazsam, ömrümde onun hoşgörüsünde başka bir insan tanımadım.”¹¹⁸ diyecek kadar hoşgörüsüne güvenen, ihtirasları için yaşayıp ihtirasları için ölen¹¹⁹ bir adamın hikayesini anlatır Rousseau.

Çağdaşları tarafından eleştirilmeye alışkın olan Rousseau’nun en yadırganan davranışı belki de beş çocuğunu birden yetimhaneye vermesidir. Voltaire anonim mektubu *Sentiment des Citoyens* (1765) ile Rousseau’nun yaptıklarının sadece delilik ile açıklanabileceğini, fakat deliliğin sonunda suç işlenmesine vesile olduğunda artık bahane olarak kabul edilemeyeceğini söyler ve kendilerini kölelikle suçlayan bu “dinsizin” çocuklarını bir hastanenin kapısında terk eden bir adam olduğunu ifşa eder.¹²⁰ Rousseau ise *İtiraf*’ında “en ufak bir gönül üzüntüsü duymadan, cesaretle kararını verdiğini” ve ilk çocuğundan itibaren doğan tüm çocuklarını kimsesizler yurduna götürüp teslim ettiğini¹²¹ yazar. Rousseau bu olayı hayatına bir gölge gibi düşen “uğursuz bir davranış”¹²² olarak ansa da onu bu kararı almaya iten mantiki ve vicdani sebepleri art arda sıralar¹²³ ve okurunun onu yargılasa da anlamasını ve doğru olanı yaptığına

¹⁰⁹ Damrosch 2005, 435.

¹¹⁰ Rousseau 1991, I, 52.

¹¹¹ Rousseau 1991, I, 87.

¹¹² “Benim bu övüşlerimi okuyanlar bir dakika okumalarına ara versinler ve kendisi için aynı şeyleri söyleyebilecekleri başka bir kadın akıllarına gelirse o kadın kahpelerin en aşağılığı bile olsa, hayatlarının huzuru için ona dört elle sarılınsınlar.” Rousseau 1991, I, 273.

¹¹³ Rousseau 1991, I, 198; II, 6-8.

¹¹⁴ Rousseau 1991, I, 198; II, 3.

¹¹⁵ Rousseau, I, 338-341.

¹¹⁶ Rousseau 1991, II, 193.

¹¹⁷ Rousseau 1991, II, 215.

¹¹⁸ Rousseau 1991, I, 94.

¹¹⁹ Rousseau 1991, I, 337.

¹²⁰ https://fr.wikisource.org/wiki/Sentiment_des_citoyens/%C3%89dition_Garnier#cite_ref-10 (Erişim Tarihi: 26.05.2023)

¹²¹ Rousseau 1991, II, 128.

¹²² Rousseau 1991, II, 128.

¹²³ “Hayatının hiçbir anında Jean-Jacques duygusuz, kalpsiz bir insan, soysuz bir baba olmamıştır. Aldanmış olabilirim, fakat katı yürekli asla! Eğer bu davranışımın sebeplerini açıklamaya kalksam çok şeyler söylerdim. Madem bu sebeplere benim aklım yattı, birçoklarının da aklı yatmak gerekir. Yazılarımı okuyacak gençlerin aynı hataya düşmelerine sebep olmak istemem.

inandığına inanmasını ister. Ancak Rousseau'nun pişmanlığı büyük olmalıdır ki 1761 senesinde yine ağır bir hastalık geçirdiğinde bir dostuna yazarak büyük oğlunun bulunması için yardım ister.¹²⁴

Rousseau'nun metni Augustinus'unkine göre daha karmaşık ve katmanlı olsa da bu da bir yargılama metnidir ve yazar sürekli kendisini sorgularken temize çıkarır. Sırlarını ortaya dökerek kendini gerçekleştirme, hayatın akışı içerisinde konumunu belirleyerek kendini keşfetme ve anlatı ile kendini yeniden yaratma Rousseau'nun yoludur. Otobiyografiler romanvari unsurlar taşıyabilirler, ancak Rousseau'nun otobiyografisi Jean-Jacques'ın romanı gibidir.

Sonuç

Farklı çağlardan seslenseler de okuruna kişisel gelişimin doğrusal anlatımını sunan bu iki itirafı bir arada düşünmek sadece dünyanın Augustinus'tan Rousseau'ya ne kadar değiştiğini göstermek için bile olsa bir hayli davetkar.¹²⁵ Bu karşılaştırmayı mümkün kılan ise Augustinus'un bin yıllar öncesinden seslenen bireysel dünyasına girmemize izin verdiği metni.

Her iki metnin de bir klasiğe dönüşmüş olması elbette bir tesadüf değil. İtiraf etme durumunda olan yazarlarımız insanlığın en çıplak halini, tüm kusurları ve eksiklikleriyle ortaya dökme çabasında olduklarından “insanı görme” arzusunu en gerçek haliyle tatmin ediyorlar. Augustinus'ta itirafların muhatabı Tanrı, Rousseau'da okur gibi görünse de her iki metin de hem Tanrı'yı hem insanı muhatap alır ve her ikisi de okurlarından kendilerine inanmalarını ister.

Rousseau'nun *İtiraf*larında benlik ne kadar arsızlığa varan bir tavırla teşhir edilmişse, Augustinus'unkinde de o kadar mütereddit bir şekilde ifşa edilmiştir. Rousseau'nun amacı kendisine ve ötekilere kendisini tanımlayacak bir “benlik” yaratmak iken¹²⁶ Augustinus'un amacı kendi hikayesi üzerinden Tanrı'nın bağışlayıcılığının ve yüceliğinin gösterilmesidir. Augustinus, *İtiraf*'ı boyunca Tanrısına olan sevgisini beyan ederken Rousseau kendisine olan sevgisini ilan eder¹²⁷.

Rousseau'da kendini yargılama iç gözlemlerle sürüp kendini olduğu gibi kabullenmeyle sonuçlanırken, Augustinus'ta geçmişteki kendini anlayarak affetme sürecine dönüşür. Augustinus kendisine karşı acımasız bir yargıca dönüşürken Rousseau kendinin avukatı olur. Augustinus günahlarını itiraf ettikten sonra Tanrı'nın affını umarken Rousseau itiraf ettikçe kendisini affediyor gibidir. Augustinus hep bir yoksunluk duygusu ve şüphe içindeyken Rousseau kendisinden daha iyi olduğunu iddia edebilecek hiç kimse olmadığını düşünür. Ancak Rousseau'nun bu iddiasına rağmen Augustinus itiraf ettikten sonra ona göre daha rahat görünmektedir. Rousseau sürekli itiraftan sonra uzun açıklamalarla geçerli sebeplerini sıralayarak huzur arıyor gibi görünür.

Augustinus'ta bebek masum değildir, Rousseau'da bebek annesinin ölümüne sebep olarak düzeni bozmuştur. Augustinus'un annesi onun Kuzey Yıldızı gibidir. Doğru yolu gösteren, en zorlu seyahatlerinde onu takip edip yalnız bırakmayan, sürekli onun için dua eden arkasındaki çınardır. Annesi öldüğünde çocukluğunun öldüğünü söyleyecek kadar bağlıdır annesine. Rousseau'nun annesi ise onu

---

Ancak şu kadarını söyleyeyim ki, çocuklarımı kendim yetiştiremediğim için bir kamu eğitim kurumuna bırakmakla, macera peşinde, ikbal peşinde koşacakları yerde işçi ya da çiftçi olmalarını sağlamakla bir vatandaşlık, bir babalık yaptığımı sandım, kendime Platon Cumhuriyetinin bir ferdi gözüyle baktım; işte hatam bu oldu. O günden bu yana gönlümde duyageldiğim pişmanlıklar yanıldığımı anlattı bana; fakat aklıma danışınca bu türlü düşünmek şöyle dursun, onları babalarının kaderinden, başka ellere bırakmak zorunda kaldığım takdirde ise uğrayacakları akıbetten böylece koruyabildiğim için Tanrıya şükürler ettim. (...) Fakat şundan eminim ki ana-babalarına karşı kin besleyecekler, belki de onlara hainlik edeceklerdi. Ana-babalarını hiç tanımamış olmaları yüz kere daha hayırlı! İşte böylece üçüncü çocuğum da tıpkı ondan evvelkiler ve daha sonraki iki tanesi gibi Kimsesiz Çocuklar Yurduna teslim edildi; çünkü çocuklarım beş tanedir. (..) Davranışımı gizli tutmayı, sadece dostlarımdan hiçbir gizlim olmadığı için değil, aynı zamanda bu işte bir kötülük görmediğimdendi. Düşünüp taşındıktan sonra çocuklarım için en iyi, ya da en iyisi sandığım bir yolu seçtim. Ben de onlar gibi bakılıp büyütülmüş olmayı isterdim, hala da isterim.” Rousseau 1991, II, 153-6.

¹²⁴ Rousseau 1991, II, 132.

¹²⁵ Weintraub 1978, 299.

¹²⁶ “İtirafımdan öz amacı, hayatımın bütün durumlarında içimden ne geçmişse tam olarak açıklamaktır. Sizlere vereceğim, ruhumun hikayesidir.” Rousseau 1991, II, 7.

¹²⁷ Olney 1997.

<https://link.gale.com/apps/doc/A19839088/AONE?u=googlescholar&sid=googleScholar&xid=dcb9cddb>. (Erişim Tarihi: 30.05.2023)

İki “İtiraf” Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau’nun İtirafı

---

doğururken ölmüşse de o kendisinden oldukça büyük bir kadını hem sevgilisi yapmış hem de “anne” diyerek annesinin yerini koymuş ve onu hayattaki akıl hocası, sığınağı yapmıştır. Yani her iki metinde de çocukluk ve anne önemli metaforlardır, bireyi var eden ana unsurlardandır.

Augustinus yaptığı hırsızlıktan büyük bir acı duymaktadır, Rousseau hırsızlıklarına geçerli bahaneler üretmek onları makulleştirmenin peşindedir. Rousseau pek çok kişiye ağır gelecek günahlarını art arda sıraladıktan sonra kendisini en acımasız şekilde yargılayarak kimsenin onu yargılamasına izin vermezken Augustinus çocuklukta çalınmış bir armut için o kadar derin bir acı duyar, o kadar nedamet getirir ki okur nezdinde diğer günahları silikleşir. Yani dürüstlük ve samimiyet hususunda birbirinden iddialı olan bu iki metnin de her ne kadar altında yatan sebepler farklı olsa da güçlü retorikleriyle yazarlarının müdahale ve manipülasyonlarına maruz kaldıkları aşikardır.

Dolayısıyla ideolojik açıdan karşıt olarak tanımlansalar da bu iki ben-anlatısında da kişinin kendisini algılayışı ve sunuşundaki yapısal ve retorik paralellikler göz ardı edilemeyecek kadar çoktur. Bu sebepten bireyi merkeze alan bir bakış açısının sadece 18. yüzyıl sonrası metinlerinde var olduğunu varsaymak daha önceki dönem insanların iç dünyasını anlamının önündeki bir engele dönüşebilir. Yani insanın peşinde olan tarihçi için modern birey ve diğer tüm öncekiler ayrımı bir hayli yanıltıcı ve tehlikeli görünmektedir. Diğer yandan ilk olarak bireyi merkeze alıyorsak ben-anlatılarını değerlendirirken sadece otobiyografi, hatırat, günlük gibi türleri dikkate alarak bir sınırlama yapmanın tarihçiyi muhtemel kaynaklardan mahrum edebileceğini göz önünde bulundurmak da önemlidir. Böylesine farklı çağlardan ve tasavvurlardan seslenen bu ünlü iki metinde bile bireyi ve onun kendisini kurgulama çabasını bu kadar net görebiliyorsak, ben-anlatılarının bize söyleyecek daha çok şeyleri var demektir. Bu durumda tarihçiye düşen tür ve dönem sınırlamalarının ötesine geçerek ben-anlatılarının sesini duymaya çalışmak gibi görünüyor.

KAYNAKÇA

- Augustinus, A. (2010). İtiraflar. Çiğdem Dürüşken (Çev.). İstanbul: Kabalcı.
- de Avila, T. (1995). Kendi Kaleminden Yaşam Öyküsü. Dominik Pamir (Çev.) İstanbul.
- Baggerman, A., Dekker, R. M., Mascuch, M. J. (2011). Controlling time and shaping the self: developments in autobiographical writing since the sixteenth century. Brill.
- Brown, P. (2013). Augustine of Hippo: A Biography. Univ of California Press.
- Bunyan, J. (1666). Grace Abounding. (<https://www.gutenberg.org/files/654/654-h/654-h.htm#page7>)
- Burckhardt, J. (1957). İtalya'da Rönesans Kültürü I. Baykal, B. S. (Çev.). İstanbul: MEB.
- Burckhardt, J. (1860). Die Kultur der Renaissance in Italien. Ein Versuch. Basel.
- Burke, P. (2013). The rhetoric of autobiography in the seventeenth century. *Touching the Past. Studies in the historical sociolinguistics of ego-documents* (149-164).
- Ciappelli, G. (2014). Memory, Family, and Self: Tuscan Family Books and Other European Egodocuments (14th-18th Century). Brill.
- Dalziell, R. (2001). Shame and Life-Writing, Margaretta, J. (Ed.), Encyclopedia of life writing: autobiographical and biographical forms. (s. 807-8). Londra.
- Damrosch, L. (2005). Jean-Jacques Rousseau: Restless Genius. Houghton Mifflin Harcourt.
- Dekker, R. (2002). Jacques Presser's Heritage: Egodocuments in the study of history. *Memoria y civilización* 5(2002): 13-37.
- Dekker, R. (2022). Egodocuments and the Diary of Constantijn Huygens Jr. *Historicizing Life-Writing and Egodocuments in Early Modern Europe (137-151)*. Cham: Springer International Publishing.
- Effe, A., Lawlor, H. (2022). The Autofictional: Approaches, Affordances, Forms. Springer Nature.
- Farr, J. R. (2022). Dimensions of the Self in Autobiographical Life-Writing: James Boswell's Journals and William Hickey's Memoirs. *Historicizing Life-Writing and Egodocuments in Early Modern Europe*. (s. 187-205). Cham: Springer International Publishing.
- Foucault, M. (2001). Benlik teknolojileri. Foucault, M; Gutman, H (Ed.), *Kendini Bilmek* (s. 22-75).
- France, P. (1986). *Rousseau: Confessions*. Cambridge University Press.
- Fraser, R. (2020). After Ancient Biography: Modern Types and Classical Archetypes, Londra: Palgrave Studies in Life Writing,
- Guðmundsdóttir, G. (2017). Representations of forgetting in life writing and fiction. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gusdorf, G. (2014). Conditions and Limits of Autobiography, Olney, J. (Ed.), *Autobiography: Essays theoretical and critical*. Vol. 769. (28-48). Princeton University Press.
- Gutman, H. (1999). Bir Benlik Teknolojisi: Rousseau'nun İtirafları. *Kendini Bilmek*. (s. 76-101).
- Gusdorf, G. (1980). Conditions and Limits of Autobiography. *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. Olney, J. (Ed.). Princeton University Press.
- Hartle, A. (1999). Augustine and Rousseau: Narrative and Self-Knowledge in the Two Confessions. Matthews, G. B. (Ed.). (1999). *The Augustinian Tradition* (Vol. 8). University of California Press. (s. 263-286).

İki "İtiraf" Örneğinde Ben-Anlatılarında Bireyselliğin İzleri: Aziz Augustinus ve Rousseau'nun İtirafı

- Jancke, G., Ulbrich, C. (Ed.). (2005). Vom Individuum zur Person: neue Konzepte im Spannungsfeld von Autobiographietheorie und Selbstzeugnisforschung (Vol. 10). Wallstein Verlag.
- Johnson, P. (2007). *Intellectuals: From Marx and Tolstoy to Sartre and Chomsky*. New York, Londra: Harper perennial.
- Karahasanoğlu, S. (2019). Ben-Anlatıları: Tarihsel Kaynak Olarak İmkânları, Sınırları. *Turkish History Education Journal (TUHED)*, 8 (1). 211-230.
- Kempe, M. (1985). *The Book of Margery Kempe*. Penguin: UK.
- Macfarlane, A. (1970). *The Family Life of Ralph Josselin. A Seventeenth-Century Clergyman. An Essay in Historical Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mascuch, M. (1977). *The origins of the individualist self: autobiography and self-identity in England, 1591-1791*. Oxford.
- Mascuch, M., Dekker, R., Baggerman, A. (2016). Egodocuments and history: A short account of the Longue Durée. *The Historian* 78(1). 11-56.
- Morrison, B. (2015). The worst thing I ever did: The contemporary confessional memoir. *On life-writing*, 201-220.
- Olney, J. (1997). Jean-Jacques: The Early Life and Work of Jean-Jacques Rousseau, 1712-1754. *The Southern Review* 33(3) 554-604. Gale Academic OneFile (Erişim 11.06.2023). <https://link.gale.com/apps/doc/A19839088/AONE?u=googlescholar&sid=googleScholar&xid=dcb9cddb>.
- Olney, J. (2017). *Metaphors of self: The meaning of autobiography*. Vol. 4940. Princeton University Press. (İlk Baskı 1972).
- Presser, J. (1969). Memoires als geschiedbron. Uit het werk van J. Presser, (s. 277-282) Amsterdam, Athenaeum-Polak en Van Genneep.
- Renders, H., de Haan. B. (Eds) (2014). *Theoretical discussions of biography: approaches from history, microhistory, and life writing*. Brill.
- Riley, P. (2004). *Character and Conversion in Autobiography: Augustine, Montaigne, Descartes, Rousseau, and Sartre*. University of Virginia Press.
- Rousseau, J. J. (1991). İtirafı. Reşat Nuri Güntekin (Çev. 1. C.). Arif Orbay (Çev. 2. C.) MEB: İstanbul.
- Schulze, W. (1996). Ego-Dokumente - Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung 'Ego-Dokumente', Aynı Yazar (Ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte (Selbstzeugnisse der Neuzeit 2)*, (s. 11-30). Berlin.
- Scheutz, M., & Tersch, H. (2001). Individualisierungsprozesse in der Frühen Neuzeit? Anmerkungen zu einem Konzept. *Wiener Zeitschrift zur Geschichte der Neuzeit*, 2(2), 38-59.
- Weintraub, K. J. (1978). *The value of the individual: Self and circumstance in autobiography*. University of Chicago Press.
- Whittaker, J.R. (2001). Rousseau, Jean-Jacques, Margaretta, J. (Ed.), *Encyclopedia of life writing: autobiographical and biographical forms* (s. 754-6). Londra.
- <https://anhypotheton.eu/txt/augustinego.php?lang=en>
- <http://www.egodocument.net/egodocument/egodocuments-1814.html>
- https://fr.wikisource.org/wiki/Sentiment_des_citoyens/%C3%89dition_Garnier#cite_ref-10